

פרפראות

'אין אומרים שירה אלא על היין' –

'וברית מילה שחל שמיני שלו ביום כיפורים... אנו נמנעים ואין אנו אומרים ברכת מילה שעל הכוס לפי שאין אומר שירה כי אם על היין וביום הכפורים אי אפשר להטעימו אפילו לקטן דלמא אתי למסרך...' (מתוך מרדכי סוף יומא, תשכז).

וע' גם במרדכי סוף פסחים ובעוד ראשונים, שלכך מחלקים ההלל בליל פסח, כדי לומר שירה על הכוס השני, שאין אומרים שירה אלא על היין.

ומ"מ כשאין יין יש סוברים שאפשר אף על שאר משקים כשהם 'חמר מדינה' (ע' רמ"א סו"י תפג. וכן נראה פשוט לענין ברית מילה).

(ע"ב) 'כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל...' יש מי שפרש

לפי שהברכות גורמות להשפעה ולברכה בישראל, והרי זה שאינו מברך מונע השפעה זו, שהקב"ה חפץ לברך את ישראל, נמצא כאילו הוא גוזל לקב"ה ולכנסת ישראל (עפ"י הנצי"ב בחדושי ובתשובותיו – ח"ה צ. ע"ש בהרחבה. וע"ע בן יהודע שבת ל).

דייקו לומר 'מן העולם הזה' כי כאן צריך להכיר ולברך להש"י על כל טובה, לפי שקיימים אומות העולם האומרים על הכל 'כוחי ועוצם ידי', אבל לעתיד שיראוהו כל המעשים וישתחוו לפניו כל הברואים, לא נצטרך לברך על כל טובה, כי אז יכיר כל העולם שהכל של הש"י (עפ"י מי השלוח).

'הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן' – לפי שעשו זאת 'כרשב"י', כלומר לא עשו זאת לשם שמים באמת, אלא עשו כחיקוי למדרגת רשב"י, או עשו כדי להגיע למדרגתו הגבוהה בזמן שלא היו עומדים באותה מדרגה; –

כי הנהגה זו היא למעלה מן הטבע, לבטוח בהקב"ה שיוזמין לו פרנסתו ללא השתדלות מצדו. וכל מי שאינו נמצא במדרגת בטחון זו והוא נוהג כרשב"י נמצא קרח מכאן ומכאן, לא ימצא פרנסתו וגם תורתו אינה מתקיימת (עפ"י בעש"ט – צוואת הריב"ש דף ו. תולדות יעקב יוסף, מקץ דף לה: ושם פר' נח וישלח וישב).

'ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולא שתא' –

'... ושני חדשים אלו היו מכינים למזון לכל החורף וקיץ כמו שאמרו (ברכות לה:). ומסתמא כן למזון הנפש, כי הנהגת כל השנה מקבלים מב' חדשים אלו...' (מתוך רסיסי לילה לט עמ' 71).

דף לו

באורי פשט; מושגים

'יערענו בשמן'. לפרש"י כנראה זהו לשון 'ארגור' [והע' מתחלפת בג'. ושמא י"ל 'יערענו']. ולפירוש התוס' כל בליעה שאינה אלא לרפואה נקראת כן. וע' בסוטה יט: 'מערערין אותה ומשקין אותה בע"כ', וזו ג"כ לשון בליעה, כמו 'יעלעלו דם' (איוב לט, ט), כאומר 'על על' (עפ"י רש"י איוב). ולפרש"י כאן יש לפרש כיון שמתנגדת היא לשתיה מכחכת בגרונה.

'צלף של ערלה'. מבואר בגמרא שהצלף מין עץ הוא ויש בו דין ערלה, מלבד לדעת בית שמאי שנסתפקו בזה, כדלהלן.

ואף על פי ששיח הצלף המצוי כיום הוא מתייבש בקיץ לגמרי עד הקרקע [והדבר שנוי במחלוקת הפוסקים אם בכגון זה מברכים עליו 'העץ' או 'האדמה'] – אכן יש שבמשך הזמן הצלף גדל ונעשה כעץ וגזעו קיים, הלכך דינו כעץ (עפ"י שיחת חולין – חולין נט עמ' תו. והביא דעה שהצלף המדובר בגמרא היה שונה מהצלף שלנו, והיו נוטעים אותו ולא גדל בר כצלף דידן. עפ"י בהרבה).

'הקפריסין' – הם עלים העוטפים את הפרי. בתחילה הנם ניצנים סגורים ולאחר מכן נפתחים ולבסוף נושרים.

התמרות'. לדעת רש"י ועוד נראה שהן הגרגרים היוצאים מן הגבעול מתחת העלים, והם ניצני הפרחים טרם נפתחו. ויש אומרים שגרגרים אלו הם ה'קפרסים', ואילו התמרות הם הענפים הרכים (תר"י, ר"ש ועוד). ויש מפרשים שהתמרות הן עלים הפרח הגדול [להבדיל מן 'העלים' שהם עלי הצמח עצמו המחוברים לענפים] (ע' בהרבה ב'שיחת חולין' שם).

(ע"ב) 'פיטמא של רמון'. הפיטמה היא דד הנתון בתוך ה'כתר' שבראש הרמון. (אותו כתר נקרא 'מסרק' על שם שעשוי פגימות פגימות). 'מצטרפת' לטומאת אכלין, לפי שהיא 'שומר' לפרי. ואולם 'הנץ שלו' – העשוי כעין שערות דקות סביב הפיטמא, בתוך אותו גביע דמוי כתר 'אין מצטרף', שאינו אלא שומר דשומר (עפ"י הערוך; חדושי הר"ן חולין ק"ח ועוד).

'והגפנים משיגרעו'. יש מפרשים: משיגדלו קצת עד שיהיו להם גרעינים (עפ"י ר"ח פסחים נג. רע"ב שביעית ד, י. וכמו: 'משיגרעו'). ובירושלמי (שם) אמרו: משיזחילו מים [על שם הכתוב: 'גרע נטפי מים']. פירוש: שכשיסחטו יצאו מהם מים (פני משה).

'האי המלתא דאתיא מבי הנדואי' – מין מרקחת העשויה מזנגביל (מפרשים). יש אומרים שכותשים ושוחקים היטב את התבלינים באותה מרקחת, ואעפ"כ לא נשתנית ברכתם לפי שכך דרכם תדיר, להיותם מעוכים ומרוסקים (ע' תרומת הדשן כט).

אף על פי שיתכן והנכרים מבשלים באותם כלים שעושים ההמלתא דברים אסורים – מותר לאכול ההמלתא, מפני שסתם כלים אינם בני יומם, והטעם הבלוע בהם נפגם, וקיימא לן נותן טעם לפגם מותר (עפ"י תלמיד רבנו יונה).

הערות בהלכה; ציונים ומראי מקומות לעיון

'הכא במאי עסקינן בחושש בגרונו...' – שאז עיקר כוונתו לשמן, לצורך רפואתו, הלכך מברך עליו 'בורא פרי העץ', שהאגירון טפל לו.

בספר מנחת שלמה (להגרש"ז אויערבך זצ"ל. יח,ה) כתב שנראה לפי דעת הרמב"ם שאין לברך על השמן אלא אם מתכוין גם להנאה, אבל אם כל כוונתו לרפואה בלבד – אינו מברך. וטעמו, משום שכתב הרמב"ם שהטועם את המאכל כדי לדעת

טעמו, גם אם בולעו אינו מברך עליו, אם כן מה לי אם שותה כדי לדעת טעם התבשיל או ששותה לרפואה – על כרחנו לומר שמדובר כאן כשנתכוין גם להנאה, שבאופן זה גם במטעמת צריך לברך. ורק לשיטת התוס' שסוברים שדין מטעמת הוא בפולט אבל הטועם ובלוע צריך לברך, לפי דבריהם השותה לרפואה שאר משקים או כגון שחנקתו אומצא ושותה משקים (לא מים) צריך לברך (כדבריהם כאן), ואפילו אינו מכוין להנות.

ולכאורה אין נראה כן מדברי הפוסקים; שהרי השו"ע (רי) הביא את דעת הרמב"ם לענין מטעמת, ואעפ"כ סתם (רד, ו-ח) כדברי התוס' לענין חנקתו אומצא ושותה לרפואה, ומשמע מדבריו שאם שותה שאר משקים מברך עליהם. והלא היה לו לציין שלדעת הרמב"ם דוקא אם מתכוין להנאה. וכן כתב המשנ"ב (שם) בשם 'כל הפוסקים' שאפילו לא נתכוין להנות מברך. ולא משמע שהרמב"ם חולק (שאלתי זאת משכבר הימים במכתב להגרשו"א זצ"ל, ולא זכיתי לתשובתו).

ועוד, אם כי בשותה השמן עם אניגרון אולי יש מקום להעמיד שרוצה ליהנות, אך השותה שמן זית לבדו ודאי אין החיך נהנה בו, ואעפ"כ דנו הפוסקים בשותה שמן לרפואה ואוכל עמו מעט פת כדי שלא יזיקנו – האם הפת תפלה לשמן אם לאו (ע' ב"ח ומג"א רב. ובאגרות משה ח"א נח הכריע כהמג"א שהפת תפלה לשמן). ורחוק לומר שכל דבריהם אמורים במקרה רחוק כל כך שרוצה גם ליהנות מן השמן. וביותר קשה מדברי הרמב"ם המפורשים (ברכות ח, ב) שהשותה שמן זית לבדו מברך 'שהכל' – 'שהרי לא נהנה בטעם השמן' [ומפרש 'אזוקי מוזיק ליה' – היינו שאין לברך 'העץ' ולעולם טעון ברכה, כמוש"כ הכסף-משנה], הרי להדיא סובר הרמב"ם שחייב לברך ללא הנאה.

מכל זה נראה לחלק בין רפואה למטעמת; כי הטועם אין מטרתו לאכילה ולשם הנאה וחיווק הגוף כלל, אבל כאן כיון שמטרתו לשם רפואה, דמלתא דהנאה היא וצורך לגוף, אף כי על הנאת רפואה אין מברכים, מ"מ כיון שחיכו נהנה מהם צריך ברכה.

וכנראה לחילוק זה התכוין בשער הציון (רי, אות ל). ועכ"פ לדינא מבואר שם שדעתו כן.

[והרי נראה שאדם שאין מרגיש כלל טעם המאכל, ואכילתו אינה אלא לצורך חיווק גופו בלבד ואין לו הנאה של כלום בחיכו – הכי נאמר שאינו טעון ברכה, והלא תקנו לברך על אכילה שהיא קיום החיים, ולא דוקא על הנאת החיך. ואם כן בעצם גם רפואת גופו כמוה כאכילה המזינה את הגוף. הלכך נראה שרק מאכלים שהם רעים בטעמם לא תקנו ברכה כששותה לרפואה, שאין זו דרך אכילה כדברי התוס' (ע' משנ"ב רד, מג ושעה"צ), או כששותה מים להעביר האומצא החונקת, הגם שאינם מים רעים, מכל מקום אין כאן כוונת תועלת לגוף כלל אלא כוונה חיצונית. אבל לא מצינו שצריך הנאת החיך דוקא. ואולי לפי דעת הרב ז"ל, אדם שאינו נהנה כלום בחיכו אינו טעון ברכה שלפניה. [ושאלתי זאת למורנו הגרי"ח"ק שליט"א והשיב כ'צ"ע'. ואילו הגר"א נבנצל שליט"א כתב שלדעתו צריך לברך, שעיקר תפקיד המזון להבראה ולא להנאה, אלא דצריך להיות דבר שדרך בני אדם שנהנים ממנו].

אך יש לומר שזה דוקא פחות מכוזת או רביעית, שאין כאן 'אכילה' וכל חיובו בברכה משום שאסור להנות מן העולם הזה בלא ברכה, והרי אינו נהנה. אבל אם אכל כשיעור המחייב ברכה אחרונה, הגם שלא נהנה הלא אכילתו מחייבתו, ואם כן יש לומר שאז גם חייב ברכה שלפניה משום אכילה זו. וכדוגמת סברה זו יש בוכר יצחק ח"ב כא, לענין מטעמת].

'קמחא דחיטי' –

על אכילת סובין יש לברך 'שהכל' לפניה ו'בורא נפשות' לאחריה. (מקור הברכה לג"ר גבריאל קרויס שליט"א. 'אול-בראן'. וע"ע שבט הלוי ח"ו כב אודות פת סובין).

ואעפ"י שאינם טעימים ולא נאכלים אלא לרפואה, אינם רעים בטעמם ולכן טעונים ברכה (כמו שכתב בשער הציון רד, לו). ומה שצידד בבאר הלכה (רב ד"ה שהוא) מהפרי-מגדים, שוורמו"ט ווי"ן אפשר שאינו טעון ברכה, שאני התם שטעמו מר. ואף על פי שאין רגילין לאכול הסובין בפני עצמם אלא בתערובת, אינו דומה לזנגביל ולתבלינים (להלן; או"ח רב, טז), כי מכל מקום החיך נהנה מהם קצת ואינם גרועים ממלח וכמון וכסבור (רד, א) שמברכים עליהם.

ז'לא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. וכל היכא

דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה, והרי צלף...'. היה אפשר לפרש שסברת 'לא נטעי אינשי אדעתא דהכי' אינה סברה העומדת לעצמה, אלא היות ואין אנשים נוטעים את הדקל על דעת אכילת הקורא, הרי שהוא מיועד להישאר על העץ וסופו להקשות, הלכך אינו 'פרי' אלא 'עץ'. אבל נטיעת הצנן היא על דעת אכילתו כשהוא רך, הלכך אין סופו להישאר על העץ ולהקשות.

ואולם מקושיית הגמרא מצלף אין נראה כן, שהרי יש להניח שהעלים והתמרות אינם מתקשים ואף על פי כן מקשה הגמרא כיון שאין נוטעים הצלף על דעת העלים והתמרות, אין לברך עליהם 'בורא פרי האדמה' – מזה נראה שהגמרא חוזרת לגמרי מן הטעם שאמר שמואל 'הואיל וסופו להקשות' אלא הכל תלוי בשאלה אם נוטעים את הצמח על דעת הדבר אם לאו.

ויש לדייק מלשון רש"י שרק דבר שאנשים מקפידים שלא להורידו מן העץ לאכול – יש לברך עליו 'שהכל', כמו קורא שנטילתו פוגעת בעץ, אבל דברים שאין בהם כוונה הפוכה, הגם שאינם חשובים כל כך שיטע אדם את הצמח עבורם, כגון עלים ותמרות – מברך עליהם 'האדמה' [ולפי זה צריך לומר שולבי גפנים ושקדים כשהם רכים, שכתבו התוס' שמברכים עליהם 'שהכל', גם הם אנשים מקפידים בדרך כלל שלא ליטלם מן העץ] (מהגר"נ גולדברג שליט"א).

הערת הגר"מ מאוזן שליט"א: 'וכן פסק אמה"ג וצ"ל בשו"ת איש מצליח (ח"א או"ח כט,א) ויישב גם דברי הרשב"א הנראים כסותרים לזה, ע"ש'.

ולפי הנחה זו יוצא שגם כיום שאין אנשים רגילים להשתמש בעלים ובתמרות של הצלף, אך היות שאין בהם כוונה הפכית [שהרי לא אפכת לו לבעל העץ לתלוש העלים והתמרות כשיחפוץ], יש לברך עליהם 'בורא פרי האדמה'. ואכן כך פסק הגאון רבי משה פיינשטיין (באו"ח נט), מהנימוק הנזכר. ודלא כדעת הברכי יוסף (מובא במשנ"ב ובכף החיים או"ח רב) שכתב שבזמננו יש לברך על העלים והתמרות 'שהכל' כי השימוש המצוי הוא בקפרסים בלבד.

ואולם החזון-איש (לג,ב) כתב להוכיח (מדברי הרשב"א המובאים בבית יוסף רב) שהוא הדין כשלא נטעי אינשי אדעתא דהכי משום שאינו חשוב להם אבל אין להם כוונה הפוכה, גם אז אין מברך אלא 'שהכל'. (גם בסמני קנו (עמ' 506) מביא דברי הברכ"י הנ"ל. ומשמע שכן הוא נוקט להלכה).

'הני מילי גבי מעשר אילן דבארץ גופא מדרבנן'. שיטת רש"י בכל מקום, שאין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה אלא בדגן תירוש ויצהר, וכפשטות דברי הגמרא כאן. והדבר שנוי במחלוקת בין הראשונים (ראה בפירוט במובא בבכורות נד), ודעת הרמב"ם שכל שאר פירות האילן יש בהם תרומות ומעשרות מן התורה; –

ולפי דעת החולקים יש לפרש 'מעשר אילן מדרבנן' – בצלף דוקא, ואף על פי שדינו כעץ לענין ערלה והריהו בכלל ונטעתם כל עץ מאכל – מכל מקום לענין מעשר אין הצלף בכלל ואכלת שהרי הוא טעון בישול וכדומה [וכיוצא בזה מצינו בחרובים, שאף כי לענין ערלה דינם כפרי העץ, אין בהם מעשר מן התורה לפי שעיקרם מיועדים לבהמה] (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב פד).

ורב נסים גאון גרס כאן 'רק' במקום 'אילן', ולפי זה לא קשה מכאן כלל על שיטת הרמב"ם. [וגרסה זו מובנת על פי דברי הרמב"ן כאן, שגם לר' אליעזר אין הקפרסים והתמרות חייבים במעשר אלא כירק, שהרי אינם עיקר הפרי. עפ"י שבט הלוי ח"ה קעא].

'מכל מקום לבית שמאי הוה ליה ספק ערלה...'. ואם תאמר הלא לבית שמאי אינו אלא ספק, והרי הכלל שהולכים אחר המיקל בחו"ל כתב רש"י שהוא משום 'ספקא דרבנן לקולא' [ואף על פי שאנו

נוקטים להלכה שערלה בחו"ל אסורה מהלכה למשה מסיני ולא מדרבנן (ע' קדושין לה; יו"ד רצד, ח) – נראה שהיה משמע לרש"י שהסוגיא כאן נוקטת שהוא מדרבנן, שהרי אמרו 'הנ"מ גבי מעשר דבארץ גופא מדרבנן אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא אימא בח"ל נמי נגזור'. ע' צל"ח ועוד; שעורי ר' שמואל ריש קדושין עמ' כ], נמצא אם כן שיש כאן 'ספק ספקא' להחמיר – שמא הלכה כבית הלל, ואם תמצוי לומר כבית שמאי, הלא גם לדבריהם הוא ספק פרי ואסור (וע' אבני נור אה"ע יז, כה; עין יצחק יו"ד לו, י ואו"ח א, ט; באר יצחק ח"א טו, א); –

מכאן משמע לכאורה שספק-ספקא בערלת חוצה לארץ מותר. [ובטעם הדבר נראה, כשם שלפי דעת הסובר ערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני ואעפ"כ ספק ערלה מותר – כי כך נאמרה ההלכה מתחילה, ודאה אסור וספקא מותר (וכ"כ הר"ן ספ"ק קדושין בטעם הדבר שכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, וע"ע אבני נור אה"ע יז, יח-כ), הכי נמי למאן דאמר ערלה בחוצה לארץ דרבנן, הם אמרו שספק ערלה הוא הותר ודאי. וכיון שכן, כל ספקות וספקי ספקות שאתה יכול להרבות – מותר (כדוגמת ספק טומאה ברשות הרבים, שלעולם טהור). ויש מפרשים שלכן התירו ספק ערלה בחו"ל אפילו בדאקבע איסורא, הגם שבעלמא ספק כזה אסור אף מדרבנן. וכן י"א שגם ספק דאורייתא שנתגלגל לדרבנן יהא מותר בערלת חו"ל (עפ"י הגרונ"ג) – הכל מטעם אחד, שחכמים קבעו מעיקרא הותר ודאי בספק ערלה בחו"ל].

ויש לדחות ההוכחה, כי זה שאנו נוקטים לילך אחר המיקל בחו"ל, נראה שאינו כשאר ספקות אלא שכן הוא הכלל בכללי הכרעת ההלכה. ויש להביא ראיה על כך מדעת הר"מ (המובאת בתוס', וכו"ה דעת הרא"ש), שלהלכה מברכים על הקפרסים 'בורא פרי העץ' הגם שלענין ערלה אנו סומכים על רבי עקיבא שאין בהם ערלה. ואילו היה זה משום הספק, הלא מספק יש לברך 'פרי האדמה' – אלא משמע ששיטה זו נוקטת שההלכה הוכרעה שהוא פרי ואעפ"כ בחו"ל אנו נוקטים כדעה המקילה הגם שאינו ספק באמת. הרי שהוא כלל מחודש להכריע כדעת המיקל הגם שאין הלכה כמותו [ובכך גם מובן ה'סלקא דעתין' בגמרא לסמוך על בית שמאי בחו"ל, ואעפ"י שודאי ידע גם המקשה שהלכה כבית הלל מודאי ולא מספק. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א רג]. וכיון שכן נראה שגם אם קיים ספק נוסף אין לצרפו ל'ספק ספקא' להחמיר, כי בחו"ל הכרעת ההלכה מעיקרא כפי דעת המיקל, אבל אין הוכחה לשאר ספק ספקא להקל בו בערלת חו"ל.

ולפי הנחה זו נראים הדברים שמותר אף לכתחילה להכניס עצמו למצב שיצטרך לסמוך על המיקל, ואין זה כמכניס עצמו לבית הספק לכתחילה – כי הוא כלל ודאי מכללי הכרעת ההלכה כאמור. ובשער המלך (סוף הל' מעשר שני) חכך בדבר.

'ספק ערלה'. בגדרי דין ספק ערלה בחוצה לארץ – ע' במובא ביוסף דעת קדושין לט.

(ע"ב) 'אמר רבא... אלא אמר רבא... אלא אמר רבא...'. וכיוצא בזה להלן לו: 'הדר אמר רבא' ועוד רבים – ע' בענין זה במובא במנחות צז.

'ללמודך שהפלפלין חייבין בערלה... לא קשיא, הא ברטיבתא הא ביבשתא'. לכאורה משמע שפלפל רטוב הוא פרי העץ לכל דבר, שהרי הוא חייב בערלה. ולפי זה ברכתו 'בורא פרי העץ'. וכך היא דעת הראב"ד הרשב"א הרא"ה תר"י והרא"ש. וכן פסק הגר"א בבאורו (סו"י רב). וכ"כ המהרש"א. ואולם דעת הגאונים, הרמב"ם (ח, ז) והרי"ף (אלא שהרא"ה כתב שטעות סופר נפלה ברי"ף) והאשכול והסמ"ג שעל הפלפל אומרים 'בורא פרי האדמה'. וכן פסק בשלחן ערוך (שם).

וטעמה של שיטה זו הוא מפני שרוב נטיעתם נעשית על דעת אכילתם כתבלין כשהם יבשים ושחוקים, ואינם נאכלים ברטיבותם אלא מעט, הלכך קרוב הדבר לברך עליהם 'שהכל' [כמו קורא דלעיל], אלא היות ומעט מהם נאכלים רטובים והם ניטעים גם על דעת כן – לכן מברכים עליהם 'בורא פרי האדמה'. ואולם הזנגביל, לדברי הכל מברכים עליו 'האדמה' [ברטוב] ולא 'העץ' – שהרי אינו פרי אלא שורש הטמון באדמה (עפ"י מגן אברהם ומשנה ברורה ושער הציון סו"י רב. [צ"ב מדוע לא מנה גם דעת התוס' עם שיטת הרמב"ם והרי"ף].

הטעם הנזכר מובא ברשב"א (בתשובה ת, הובאה ביתה יוסף), והוסיף לטעם זה, הואיל שחייבן הכתוב בערלה – לכך מברכים עליהם 'פרי האדמה' ולא 'שהכל'.

יצוין שהרמב"ן בחדושו צדד טעם אחר לשיטת הגאונים לברך 'האדמה' על פלפלין; לפי שהם כעין אבעבועות הנעשות בעץ ונידונים כעץ עצמו. ואעפ"י שחייבים בערלה, היינו משום שנתרבו מ'עץ מאכל', אבל ברכתו כברכת העץ הנאכל ולא כפרי. וקבלת הגאונים נקבל'.

ויש מפרשים סברת הרי"ף והרמב"ם, מפני שנוקטים להלכה דלא כרבי מאיר שהפלפלים חייבים בערלה אלא מין ירק הם, ולכך ברכתם 'בורא פרי האדמה' – ע' בהגהות רא"מ הורביץ; שו"ת משיב דבר להנצי"ב ח"ב פד.

פשטות לשון הגמרא מורה שפלפלין יבשים אינם בגדר 'פרי' וא'כ'ל, שלכך האוכלו ביום הכפורים פטור ואין מברכים עליו. ואם כן הוא הדין שאין דין ערלה נוהג בהם. [ואין לחלק ולומר כיון שחל עליהם איסור ערלה בעודם רטובים, לא פקע מהם לאחר שנתיבשו – כי אם כן היה צריך לנקוט לשון אחרת, 'שאני ערלה שכבר נאסרו בעודם רטובים', ומלשון 'הא ברטיבתא הא ביבשתא' משמע שיבשים מותרים אפילו בערלה].

אכן נראה שכל זה נכון כאשר נתייבש הפלפל במחובר לעץ, שכבר נעשה כעץ מעיקרא, אבל אם נתלש ואחר כך נתייבש מסתבר שאסור משום ערלה, שהרי הערלה אסורה בהנאה ודינה בשרפה, ומשמע שרק שרפה מתירה את אפרה בהנאה, אבל יבוש גרידא אינו מתיר האיסור.

ואם כי דעת החות דעת (קג,א) שאיסור בשר-וחלב שנסרח ונפסל מאכילת אדם הותר באכילה, אך הגר"ח הלוי (מאכלות אסורות טו,א) השיג על כך ודעתו שכיון שאסור בהנאה אין שייך שיפקע האיסור בכך שהרי עדיין ראוי הדבר ליהנות ממנו, ולכן כל שיחזור ויתקנו בענין שיהא ראוי לאכילה – יחזור לאיסורו, ורק אם לא חזר וניתקן אין בו איסור משום שהוא 'שלא כדרך אכילה'. ואם כן נראה לפי דעתו שפלפלין שנתיבשו לאחר שנתלשו אסורים בהנאה מן התורה, וכן אסורים באכילה מדרבנן [כדין איסור שנאכל שלא כדרך אכילתו. ונראה לפי זה שאם משתמש בו כתבלין שכך דרכו – אסור באכילה מן התורה, שהרי ודאי לא גרע זה משאר הנאות]. אכן אם נתייבש במחובר, יש לומר שפקע ממנו שם פרי והותר.

ולכאורה יש לומר שהוא הדין לקורא של דקל ערלה, שאם נתלש מן האילן בעודו רך ייאסר בהנאה, ואפילו נתקשה אחר כך. אכן נראה שאין נוהג דין ערלה בקורא רך, לפי שלא נטעי אינשי אדעתא דקורא על כן אינו 'פרי' כלל [ונראה שזה טעמו של רבי עקיבא הפוטר קפרסין מערלה, הגם שראויים לאכילה – כי לא נטעי אדעתיה דקפרסין]. לא כן פלפלין רטיבי, שאנשים נוטעים גם אדעתא דהכי. אלא שלפי זה היה צריך לברך עליהם 'בורא פרי העץ', ודעת כמה פוסקים אינה כן (כנ"ל) (מהגרוד"ג גולדברג שליט"א).

א. בעניי לא הבנתי מקור לחילוק שכתב הרב, בין נתיבש במחובר לנתיבש בתלוש, והלא איסור ערלה חל על הפרי במחובר ואין התלישה גורמת כלום, לא בשם האיסור ולא בשם 'פרי'. ואולי אינו דומה יבוש שעל העץ, שהפלפל נתקשה ונעשה כעץ, להתיבשות של פלפל שנתלש, שהוא פרי מיובש ולא עץ. וצריך בירור.

ולגוף הדבר שהפלפל שנאסר משום ערלה לא הותר לאחר שנתייבש – כן נקט הגרשו"א זצ"ל מצד הסברה (ע' מנחת שלמה עא,ד).

ב. במש"כ הרב שליט"א שטעמו של רבי עקיבא שאין ערלה בקפרסין, משום שלא נטעי אינשי אדעתיה – לכאורה נראה שדעתם של אנשים בצלף על הכל, ולא גרע מעלים ותמרות שנוטעים אותם על דעתם כמבואר בגמרא, ועוד נראה שהכל בכלל 'שותא', העלים והפירות. אך נראה לכאורה שהקפרס לרע"ק אינו 'פרי' כלל אלא חלק מהעץ, והוא כעלה, שאעפ"י שאנשים משתמשים בו למאכל, אין זה עושה אותו פרי להתחייב בערלה ובתרומות ומעשרות. ואף על פי שברכתו 'בורא פרי האדמה' – לא משום שהוא 'פרי'. תדע, שהרי הקורא ברכתו 'פרי האדמה' לרב יהודה [ואף שמואל אינו חולק אלא משום דלא נטעי אדעתיה] הגם שלא שמענו מי שאוסר בערלה, וכן עלי הצלף ברכתם 'פרי האדמה' הגם שאינם 'פרי' כלל. ויש מי שפרש בטעם הדבר, כי אמנם נחשבים כחלק מן העץ עצמו, הלא העץ הוא בכלל 'פרי האדמה' (סברה זו כתב מו"ר הגר"ש פישר שליט"א – ע' בית ישי א הערה א).

ג. בעיקר הראיה דלעיל מדברי הגמרא שאין ערלה בפלפלים יבשים, העיר הגר"ד ויזר שליט"א לדחות, שאין קושית הגמרא מדוע יש לו דין ערלה ולענין ברכה אין מברכים עליו, אלא דחוינן בברייתא שהוא בכלל 'עץ מאכל' וא"כ צריך להיות ברכתו 'בפה' ע' וקשה גם לרב ששת וגם לרבא. וע"ז תרצו שאכן ברייתא הוי 'עץ' אבל יבשתא בטל מחשיבותו ואין מברכין, או שמברכין 'אדמה', אבל לעולם דין ערלה נשאר בו גם לאחר שנתייבש, ואף אם נתייבש על העץ. עכ"ד. אך נראה שבקושית הגמרא ביומא (פא:) מערלה על יוהכ"פ היו יכולים לחלק כן, ומדוע הוצרכו לחלק בין טוב ליבש, ומזה משמע שגם לענין ערלה מותר. ויש לדחוק ולומר שמשום שהוצרך לחילוק זה כאן, לכך גם שם חילק כן.

– נחלקו הראשונים על ברכת הסוכר למי שאוכלו בעין או מוצץ קנה סוכר [הוא 'יערת הדבש'. רא"ש]; יש אומרים שמברך עליו 'בורא פרי העץ' (תוס', רא"ש), ויש אומרים 'בורא פרי האדמה' (בה"ג, רבנו יונה). והרמב"ם כתב: 'שהכל'. וכן הכריע השלחן-ערך (רב, טו). ובדיעבד, כתבו הפוסקים, אם ברך 'העץ' או 'האדמה' – יצא (עפ"י משנ"ב ובאה"ל שם, ע"ש באריכות; שבט הלוי ח"ד יט, דלא כהמשכנות-יעקב שכתב שלא יצא). ויש לעיין מדוע אין לחוש לערלה בסוכר, והלא מייץ הקנים נחשב לפרי. ובבאור רבי מרדכי בנט על המרדכי כתב שיש ערלה בסוכר (מהגרונ"ג שליט"א).

אולי יש לבאר כעין הנזכר לעיל בענין קפרסין, שלכך אין בו חיוב מעשרות הגם שלענין ברכה הוא כפרי שמברכים עליו 'בורא פרי האדמה', וכן הדין בעלי הצלף – כי אעפ"י שאינו 'פרי' הלא מכל מקום נהנה וצריך לברך (כמוש"כ הרא"ש), כמו כן יש לומר לענין סוכר, שרק לענין ברכה הוא נחשב כ'פרי העץ' [פרי' במשמעות תולדה] משום שהחך נהנה ממנו, אבל אין עליו שם 'פרי' בעצם כי אינו אלא מתיקות שבעץ וזיעה בעלמא. אך לפי זה ייפטר גם מתרומות ומעשרות, כדין קפרסין לרבי עקיבא ועלים לכולי עלמא, ואכן כן כתב הרדב"ז (ח"א תקסג) שאפילו לדעת הסוברים לברך עליו ברכת הפירות, פטור מתו"מ שאינו אלא מים היוצאים מן העץ. ואולם דעת בעל הכפתור-ופרח (כו) לחייב. וע"ע באור הלכה רב, טו; דרך אמונה תרומות ב, א. [ולענין סוכר המופק מ'סלק סוכר' דנו אחרונים לחייבו בתרומות ומעשרות, ואף לדעת הרדב"ז, מאחר והסלק הוא פרי ולא עץ. ע"ע בספר משפט כהן לא; מנחת שלמה ח"ג קג, ג; מנחת יצחק ח"ח קי"קיא].

דף לז

'כמעשה קדרה ולא כמעשה קדרה; כמעשה קדרה דמברכין עליו תחלה וסוף, ולא כמעשה קדרה דאילו כמעשה קדרה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, ואילו הכא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו ולבסוף בורא נפשות'. ואם תאמר מה חידוש הוא זה, שמברכים עליו